

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

Интеллектуал-политиктик солун

№ 112
(17913)

2010 чылдың
сентябрь 21,
вторник

Садар өртээ
5 рубль.

e-mail:shyntuva@mail.ru

Айлаң МОНГУШ

Наадым-2010

ЭРЕС-КЕЖЭЭ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕР

● Байырлыг хуралдан репортаж

Черниң каазы чүзүн-баазын өңнүг чечектер дег, ас-коя чараш хевин кедип алган ыры болгаш ичинин күрүнениң «Саян» ансамблиниң артистери илгип келген чонга оюн-көргүзүү-биле байырлал элээн. Сентябрь 17-де С.Пюрбю аттыг Улусчу гаадылга бажыңыга республиканың көдээ ажыл-иштинин шалыпчыларының байырлыг чыгыш чар эгеледи. Наадым байырлалыга тураскааткан «Саян» программа малчыннарның сонургалын улам кара тудуп, чараш чүүлдер таңцы-сам, ыры-шоор, ыг-хөөмейден сагыш-сеткил дыштанганын тастаа.

Чонга Чазаның Даргазы оол байырлыг сөстү алгаш, алдың кол маадырлары — ишчилер: малчыннар, тараа-араттар, зоотехниктер, мей-орлар, саанчылар, кадарчы-ишчилер, тежежилер дээш, мергежилдин кижиле-наадым-биле байырны че-Наадым байырлалы ада-ден дамчып келген чараш ынарлыг күш-ажылдың илгидир дээрзин база катап элээн, республиканың мал-иштинин күш-ажылчы чедииш-ин сан-чурагайлар-биле та-ган. 2007 чылда муң малдыг арнын бирги чыгышын эрт-рда, оларның саны 40 хи-турган болза, ам 60 кижигени, тыва чонувустун ара-рес-кежээ, мал ажылынга тен, аңаа сонургалдыг барын херечилеп турар. Чеди-Хөл кожуундан Евдокия Бадылар 1500

баш шээр малды, 150 баш бода база 100 баш чылгы малды малдап турары-биле тергиннерниң тер-гиннери болган. Чөөн-Хемчиктен Хүреш Сономович Соскур-оолдар 1400 баш шээр, 100 баш бода, 50 баш чылгы малды тудуп, ийги-черде чоруп турар. Бо сан-чура-гайларның артында — эртенги даң хаяазындан эгелээш, орай кежээге дээр олут олурбас, чыдын чытпас карак кызыл күш-ажыл, ажылды углап-баштап, шын хуваап билер удуртукчу, организакчы, мал чемин шын чарыгдаар саң-хөөчү, бурун-гаар көрүштүг шынарлар олар барын херечилеп турар. Ынчангаш муң малдыг малчыннарда чорга-ланып, оларны үнелеп, анык-өскенге үлегер кылдыр көргүзери-биле Ада-чурттуң дайынының киржикчилеринин чуруктары-биле бир дөмей, найысылалдың автобус доктаамыларында аскылааны чөптүг. Олар күш-ажылдың маа-дырлары-дыр деп, Чазак Даргазы

Наадым-2010-нүн чемпиону Владимир Шокар.

үнелээн.

Мурнады хөгжүдөр «Агро-үлөтпүрнү хөгжүдери» национал төлөвилел аграр, мал ажыл-агый-лыг бистин республикага дорт хамааржыр. Ону кижигени санынга

онааштыр мал бажының талазы-биле бистин республика Россияда — бешки, Сибирьде — бирги черде, а дүк бүдүреринин талазы-биле он бирги черде турары-биле дорт тайылбырлап болур. Бо чылдың

сентябрь 1-ниң көргүзүү-биле республиканың ажыл-агыйларында 1 млн. 572 баш санныг мал-маган бары-биле херечилеп болур. Чыл-дың көргүзүлгери-биле Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем болгаш Тере-Хөл кожууннар малдың баш санын көвүдеткен.

Эрткен чылдың мал кышта-лаашкыны ажыл-агыйның кайы адырында кошкак чүүлдер барын тодарадып, «деже теп» үнүп келген деп болур. Ынчангаш бо чылын ол четпестерни катаптавазы-биле чогуур ажылдар кылдырган. Мал чеминин белеткелиниң талазы-биле күш-ажылчы чарышты чарлап, ынаар хөй күштү мөөңнээн. Ажыл-чын коллективтерден эгелээш, сонургалдыг кижиги бүрүзү аңаа киржи, үлүг-хуузу катканын онзалап болур. 170 муң тонна сиген-ширбиилди белеткеп алыр онаалда күүсетинген. Таңды ко-жуун планнаттыг күлээлгезин 130 хууга күүсеткеш, чарлаттыг мөөрейинин тилекчизи болбушаан, шаңналга бүрүн дериттинген МТЗ-70 тракторну алган. Оларның соон дарый Сүт-Хөл кожуун — 118 хуу, Каа-Хем кожуун — 118 хуу, Кы-зыл кожуун 110 хуу сиген-шир-биилди курлавырлап алган чоруп олурар. Ынчалза-даа планныг күлээлгезин чүгүл 3-5 муң тоннада күүседип алган черлер база бар, ындыглар ажылын ам-даа күштел-дирип, сиген-ширбиилди белеткеп алыр ажылче кичээнгени күштел-дирери чугула дээрзин сагын-дырган.

(Уланчызы 2-ги арында).

ӨШПЕС ОТТУГ ӨГЛЕРИВИС, ӨГЛЕРИВИС...

Эртенги соок чывар ажыңадыр суйбап турза-а, ында чыылган кижилер ону тоор-даа хире эвес, өлүг-хөгүлүг чугаалашкан, аразында байырлалдың иччаар эрткенни сайгаржып, чанар оруунче ыяк леткенип турлар. «Өргүн чонга өшпес оттуг, өглеривис, өглеривис!» дээн лозун маңаа чы-штыг-ла турганын херечилеп туру...

Ынның сөөлүгү хүнү, август-с-Булакка өглер хоорай-ның байырлыг езу-биле болуп эрткен. ТР-ниң жыл-агый сайыды В.И.лер хаашкынының байыр-алынга сөстү алган. Каш-ламчылаан байырлыг-ре республиканың көдээ-иштинин шалыпчы ишчи-жип, арга-сүмезин солчуп, ын бүдүрген продукция-п-саарып дыштанганнар. идиштинерни көргүскен-рга шаңнал-макталдарны, белектерни тывыскан.

Муниципалдыг тургузуглар чөвүл-линиң ассоциациязы тургустунуп, оларның ажыл-ижинге арга-сүмени берип, кады ажылдажылганы чо-рудуп турар орган. Каа-Хем, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Кызыл кожууннарның чагыргаларын көдээ-ажыл-агыйны хөгжүдеринге үлүг-хуузу болгаш мал чеминин белет-келинге эки киржилгези дээш чөвү-лелдин даргазы В.Тунев Хүндүлел бижиктерни берген.

Республиканың Улусчу чогаа-дылга бажыңының специалисте-рининг организастап эрттиргени ыры ансамбльдеринин ортузунга «Мал-

чиннарны алгап ырлаал!» деп кон-курска үшкү черлерни алганы дээш Ак-Довурак хоорайның болгаш Тожунуң ыраажыларын шаңнаан. Ол конкурска ийги черни Кызыл хоорайның Культура департаменти-нин «Найысылал» ансамбли элээн. Бирги черни чөөн-хемчик-чилер алгаш, 25 муң рубльдин акша шаңналынга төлөптүг болган.

Чоннуң ус-шевер, уран дарган-нарының «Ус-шеверлер» делгелге мөөрейинге бирги черни Улуг-Хем, ийгизин Бай-Тайга, үшкүзүн Мөң-гүн-Тайга кожууннарның ус-шеверлери элээн.

«Аныяк малчын өг-бүлө» кон-курска «Тулган дээн национал кост-том дээш» Тожудан Айгуль, Сай-даш Колдарның өг-бүлөзи шаң-наткан. «Эң-не угаанныг өг-бүлө дээш» Өвүрдөн Тайгана, Олег Тюлюштер, «Көрүкчүлөрдүн со-нуургалы» шаңналды Кызыл ко-жуундан Олеся, Саид Чүлдүктөр алган. Мөңгүн-Тайгадан Аяна,

Өнер-оол Иргиттерниң өг-бүлөзи тускай шаңналга төлөптүг болган. Боттарының уран талантызы, угаан-сагынгыры болгаш чарт харыы-лары-биле хөйүнү сонургалын чаалап ап, мөөрейин дээди шаң-налын Бай-Тайгадан Резета, Буян Дамбылларның өг-бүлөзи чаалап алган.

Аътты шын дериинге хамаа-рыштыр болган мөөрейге Чадаа-надан Аржаалай Кара-Сал бирги черни элээн. Ийгизин Кызыл хо-орайдан Владимир Дугар-Сюрюн, үшкүзүн Өвүрдөн Сандык Тумат алган.

149 кил аар даш көдүреринин чижилгелиг мөөрейинге Чеди-Хөлдөн Сүрүн-Эрес Биче-оол чер-ден тура 20 см көдүргөш, үшкү чер-ни алган, ийги черни Улуг-Хемден Шыргай Санчы 30 см чедир кө-дүргөш, элээн. Барыын-Хемчик кожуунун төп эмнелгезинин кезер эмчи салбырының эмчизи Иван Идам-Сюрюн 149 кил аар дашты курлак чедир көдүрүпкеш, бирги черни бүзүрелдини-биле чаалап алган.

Эң-не солун мөөрей — өглер-дерилгези. Бо удаада өглеринин

иштики-даа, даштыкы-даа дерил-гези, өгнүң кылып каан материа-лының шынары экижээнин дем-дегеп болур. Кайы өгнүң кайызы кандыг дээрл аан, өг бүрүзү бодунуу-биле бир тускай. Ынчалза-даа мөөрей дээрге мөөрей. Маңаа бирги черни Барыын-Хемчиктен Эдуард Хомушкунун өө алгаш, дээди шаңналды алган. Ийги черни Кызыл кожуунун, үшкүзүн Бай-Тайганың өө элээш, өртектиг шаң-налга төлөптүг болган.

Байырлал хүннеринде кызыл-чыларны, оон аалчыларын болгаш Наадымның киржикчилерин хаара туткан өг хоорайжыгажының байырлыг хаашкынының туттарын Барыын-Хемчиктен Эдуард Хо-мушку, Бай-Тайгадан аныяк малчын өг-бүлө Буян, Резета Дамбыллар, 40 км хемчээлдиг аъттар чары-жыга тиилээн Кур-Черден Мерген Монгуш бадырган.

Өргүн чонга өшпес оттуг өглер хоорайжыгажының чыры, келир чылдың Наадымынга чедир ба-йырлыг!

Айрада МОНГУШ.

ЭРЕС-КЕЖЭЭ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕР

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Республиканың агроулетпур комплекси багай эвес түнелдерин бо чылын көргүскен, эъттин, сүттүн, дүктүн бүдүрүлгезин көвүдеткен. Мөңгүн-Тайгада, Чөөн-Хемчикте, Сүт-Хөлде дүк болбаазырадыр биче хемчээлдиг цехтер ажыт-тынган. База ол ышкаш Каа-Хем кожуунда сүт-бараан фермазы катап тургустунуп, продукциязын саарылгаже кириген.

Тараа культураларының чаагай дүжүдүн алырынга магадылал — суггарылга системазын катап ажыг-лалче кириери болур. Ынчангаш эргиде турган буга уннарын аштап-арыглап, ону катап ажыг-лалче кирип эгелээни эки эгелээшкин бооп турар болгаш ол чоннуң талазын-дан деткимчени алыры чугаажок.

Кызыл кожуун биле Кызыл хоорай социал-экономиктиг көргүзүл-лерниң талазы-биле мурнакчы черлер бооп бо чылын шылгараан. Ынчангаш республика Наадымы база Кызыл хоорайның хүннери чаңгыс үеде чергелештир эртип турары бо.

Кызыл кожууну республиканың улуг дээн муниципалдыг тургузул-ларынга кирип турар. Ооң девис-кээринде «Енисейская» куш фаб-риказы, ногаа тарып өстүрериниң теплица комбинаты — улуг бүдү-рүлгелер, 98 муң баш шээр мал, 13,1 муң баш бода мал, 5,4 муң баш чылгы болгаш 52 баш теве мал бар. Эрткен чылын кожуунуң көдээ ишчилери 1404 тонна эътти, 2213 тонна сүттү, 40 тонна дүктү, 113 тонна дагаа эддин бүдүргеш, мурнуку одуругже үнгенин онзалап болур.

Көдээ ишчилериниң республика Наадымының бүгү-ле киржикчи-леринге байыры чедирген соонда, Чазак Даргазы Ш. Кара-оол күрүне шаңналдарын тывыскан.

Республиканың көдээ ажыл-

Байырлыг хуралдың киржикчилери — тергисин хойжулар.

агынын хөгжүдеринге кириген үлүг-хуузу дээш саанчы Саяна Бумбага, аныяк малчын Шолбан Мандалга (Эрзин), шылгараңгай муңчу мал-чын Хүреш Соскур-оолга (Чөөн-Хемчик), Айдын-оол Хертекке (Мөңгүн-Тайга) Тыва Республиканың Чазак Даргазының Хүндүл-лел бижиктерин тывыскан. Улуг-Хем кожуунуң Арыг-Үзүүндө Кошкар-оол Дамдын-оолга «Тыва Республиканың алдарлыг ажыл-дакчызы», Барыин-Хемчиктен Орлан Монгушка, «Тыва Респуб-ликаның көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг аттарны тывыскан. Оон аңгыда «Тыва Республиканың алдарлыг малчыны» аттарны Баян-Колдан Михаил Балбыкайга, Арыскандан Догур-оол Дөенге, Алдан-

Маадырдан Владимир Ондарга, Сүт-Хөлден Доора Ховалыгга, Чеди-Хөлден Ойду-оол Монгушка, О-Шынаадан Мерген Туматка, Өвүрдөн Чечек Ховалыгга, Баян-Колдан Хирлиг-оол Ховалыгга ба-йырлыг байдалга тывыскан.

Тыва чонну делегейге алдаржы-дып, тыва циркти хөгжүдеринге кирип чоруур үлүг-хуузу дээш Юрий Владимирович Оскал-оолга «Тыва Республиканың Улустуң ар-тизи» атты, республиканың хөгжүл-дезинге кириген үлүг-хуузу болгаш күш-ажылчы шылгаралы дээш Григорий Николаевич Долгополова Тыва Республиканың орденин адыш часкаашкынарның болгаш хөгжүмүнүң үделгези-биле тыпып бергени байырлыг хуралдың утундурбас кезээ болган.

Авторнуң тырттырган чуруу.

2010 чылдың октябрь 10 — Республиканың Дээди Хуралының (парламентизин) бирги чыыжының депутаттарының соңгулдаларының хүнү

Тыва Республиканың Дээди Хурал
(парламентизиниң) бирги чыыжы
депутаттарынга кандидаттар

Россияның патриоттары—Тыва

«Россияның патриоттары» дээш соңгуурунга — «Сайзыраңгай Тыва дээш» соңгааның ол!»

Амур Хоюган—Тыва Республиканың уран чүүлүнүн алдарлыг ажылдакчызы, Тыва Республиканың Композиторларының чогаадкчы эвилелиниң даргазы, Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыдының оралакчызы, Тыва «Патриоттарның» лидери, композитор, чогаалчы, бард-ыраажы.

(Халас па)

Пенсия фондузу

Соцпакет алыр дизе, октя 1-ге чедир билдириши киирер

Федералдыг чиигелде алык-чылары социал ачы-дузалар бөлүүнүн бодун азы ооң акша-зын шилип алыр эргелиг. Соц-пакет албайн, акшазын алыр дээн кижиге ай санында 705,10 рубльди алыр.

Соцпакет орнунга ооң акша-зын алырының чурумун 2008 чылдан бөдүүнчүктен: чиигелде-лерни албайн, акшазын алыр дээнде, билдириши кири чыгыс катап бижир.

А бир эвес акшаның орнунга

чиигелделерни катап лээйн дээр болза, чыгыс алыкчызы октябрь 1-ге чурттап турар черинде фондунуң билдириши киирер.

База катап сагынды 2011 чылдың январьда кеттиң бодун алыскаа-ралдыг чиигелде алык-санныг хонук арткан — 1-ге чедир ол билди-киирер ужурулг.

Бисти

АНЫЯК МАЛЧЫН ӨГ-БҮЛЕЛЕР МӨӨРЕЙИ

Малчыннарның Наадым байырлалына турас-кааткан «Аныяк малчын өг-бүлө» деп мөөрей Тос-Булакка болуп эрткен. Аңаа республиканың аңгы-аңгы кожууннарындан малчын өг-бүлелер киришкен.

Ада-өгбездиниң шаандан тура кылып, амыдырап чораан чы-мыштыг ажыл-ижин бергезинмейн шилип алган маадыр ишчилер кымнары? Олар дээрже Эрзин кожуунуң Мөрен суурундан Каң-Байыр, Долида Монгуштар-дыр. 3 оолдун, 1 кыстың ада-иези. Өгнүн эр ээзи — «Эрнин эреси—1999» мөөрейниң тиилекчизи. Барыин-Хемчик кожуунуң Аксы-Барлык суурундан Хеймер-оол, Чечена Монгуштар 3 оолдуг. Бо өг-бүлениң эң ынак чеми — согажа. Олар — Наадым—2009-туң өшкү кыргыыр, чеп эжер мөөрейлериниң тиилек-чилери. Каа-Хем кожуунуң Кун-дустуг суурундай Али, Сайхана Монгуштарның өг-бүлөзи спортка денди ынак. 2 уруу болгаш чаңгыс оглу авазы, ачазының идегелдиг дузалакчылары болуп өзүп орар. Тываның каас-чараш булуңу Тожу кожуундан келген Сайдаш, Айгуля Колдарның аныяк өг-бүлөзи сыын өстүрүп малчынап чоруур чорга-ранчыг. Олар хөй ажы-төлдүг болурун күзеп чоруурлар. Олег, Тайгана Тюлюштер — Өвүр кожуун-нун Чаа-Суур суурунун эң идеп-кейлиг аныяк малчыннары. Кайызы-даа ийи ажы-төлүңгө ойнаарактар кылып, даараарына ынак. Дараа-

«Аныяк малчын өг-бүлө» мөөрейниң тиилекчилери — Бай-Тайгадан Буян, Резета Дамбылар.

зында кайгамчык өг-бүлө Кызыл кожуунуң Шамбалыг суурундан Саид, Олеся Чүлүдүктөр—2 оолдун, 2 кыстың энерелдиг ада-иези. Олар хөй-өшкүнү, чылгы малды, хаван, дагааны өстүрүп турар. Оон аңгыда өгнүн кыс ээзи тыва идик-хепти даарап, эр ээзи чүген-чулар шуткуп ажылдап турарлар. Тангы кожуун-нун Межегей суурунун аныяк мал-чыннары Аяс, Чодураа Чалбактар — 2 оолдун, 2 кыстың үлегерлиг

ада-иези. Эгээртинмес өшкү-хоюн кадарып, өстүр азырап чоруур. Ырак-узак Мөңгүн-Тайга кожуун-дан Аяна, Эмер-оол Иргиттерниң өг-бүлөзи 4 оол, 1 кыстыг. Өгнүн

оол база Саян Монгуш Тываның келир үениң тургузукчулары, эрес-кежээ малчыннарны каас-шиник сценаже чалаптарга, өөр куштар ышкаш холдарындан четтинишкен үнүп келдилер. Арыг агаарлыг, бойдус чурумалдыг, ногаан шыктыг чайлаа болгаш бе, долбан-долбан кызыл чаактарлыг, өөрүшкүлүг, хып дээн аныяк-чалыы оолдар, кыс-тарны көөрге, кижиниң хей-аады чайгаар көдүрүлүп, сагыш-сеткили дүймөп келир болду.

Эр кижиниң үш оюну чүлери, согааш-бала деп эдилелдер кандыг кижиге хамааржырыл, аът чары-жының кандыг хевирлери барыл деп айтырылгала өгнүн эр ээлери долу харыыларны берип, чедиш-киниг харыыладылар. А кыс эште-ри өөнүн эзлеринге дузалажып, оларны сорок кирип турганнар.

Дараазында «Талантылыг өг-бүлө» деп мөөрейниң солун хевиринге Аяна, Эмер-оол Иргиттер-ниң өг-бүлөзи тарбаганың танчы-самын ажы-төлү-биле күүсеткеш, көрүкчүлөрнүн сонургалын чаалап алган. Бай-Тайгадан Буян, Резета Дамбыларның чаптанчыг оглу-биле төрөөн чуртун алгап-йөрээген кожамыктарны күүсеткени онзагай чараш.

Кандыг-даа мөөрейниң каас-талгазы болур национал костюм мөөрейинге езулуг тыва херээжен база эр кижиниң окур-хевирин көргүскен аныяк малчыннар ба-раалгал үнүп келдилер. Чүзүн-бу-

рун чавага, сырга, чүскү каасталгаларын кеткен база оттук-бижээн азынга тоннарын кеткен аныяк көөрге, чырык хүнүнүн хай-чайнап, чырып турган ышкаш чылчырыктаар. Тыва кижиге дер идик-хеви, эдилелдер чараш, бүрүн турган.

Жюри кежигүннери Ул-гаадылга бажынының дик-ТР-ниң алдарлыг артизи Га-рюн, Каа-Хем кожуунуң килдизиниң начальниги Ал-Халбаажык, Солаан Баз аттыг культура төвүнүн мейстери Милана Хомуш Чазактың төлээзи Маргарит олар киржикчилерни шыңгы-дип, түннелдерни үндүрген-черге Бай-Тайгадан Буян, Дамбыларның өг-бүлөзи болган. Оларга 10 муң ак-налын тывыскан.

Каа-Хем кожуун чагырг-культура килдизиниң нач-Алефтина Халбаажыктын ч-турары-биле алырга, аныя-чыннар мөөрейин бо чыл-дугаар эртирип турар. Бо чон-чоннуң сонургалын чаала-болгаш дыка хөй аныяк мал-бүлелер келир чылын кирж-лин илереткен. Ынчангаш бо мөөрей Наадым байырла-доктаамал бир кезээ ала-гаажок.

Алдынай БАДЫ

Айлаң МОНГУШТУН тырган чуруу.

ЭП-СЕТКИЛДИҢ УЖУРАЖЫЛГАЛАРЫ

• Тывага РФ-тиң Күрдумазының депутаттары аалдап чораан •

Наадым байырлалының хүнүнде Россия Федерациязының Күрүне Думазының Даргазының ора-лакчызы, «Чаңгыс демниг Россия» партияның Төп чөвүлелиниң президиумунун секретары Вячеслав Викторович Володин болгаш Күрүне Думазының «Чаңгыс демниг Россия» фракциязының депутаттары Е.Ю. Семенова, В.В. Рязанский база ук партия-ның деткиччилериниң Төп чөвүлелиниң даргазы Франц Клинецвич олар республиканың хүндүлүг аалчылары болганнар. Олар республиканың көдээ ажил-агый ишчилериниң найыры — Наадым ажыдышкынынга киришкеннер.

ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол, РФ-тиң Күрдумазының Даргазының ора-лакчызы В.В. Володин, ТР-ниң Төлээлекчилер Думазының даргазы Х.Д. Монгуш, Наадым байырлалын ажы-дыр чыылган малчыннар, улус-та база аалчыларга байыр-ырген. Байыр чедирген сөзүңге В.В. Кара-оол Наадым дээр-ге, а чонун бурун шагдан дамчып-тен чаагай чаңчылы, чараш-ыры-дыр, бо хүн бис шак ол-чылды сагып, ону улам чараш-ы уткалыг кылдыр демдеглээр-олуг бис деп онзалал демдег-ен. В.В. Володин чыылганнар-га адым-биле байыр чедиргеш, а чонун хүндүлүг чаңгыс чер-туу, РФ-тиң ОБЯ-ның сайыды Шойгунун мурнундан тыва-га байыр чедирген чагаазын-наан. Байыр сөзүнүн түңне-де В.В. Володин малчыннар-ның эвес ажил-ижинге чедиш-кенни күзээн.

Байыр чедиреишкениниң үрүдө В.В. Володин, Ш.В. Кара-оол, Х.Д. Монгуш олар Наадым-да байырлалының 17 чемпион-на болгаш ТР-ниң Чазааның ааны мал чеминиң белеткели-талазы-биле мөөрейиниң тии-лиринге өртектиг шаңналдар-байырлыг байдалга тывыскан-ны. Ону ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол кижилерин шаңна-ар, кымын шаңнаар бис. Ол ка-даа ындыг болур ужурулуг — өсөстөр-биле эгелээн.

Наадым байырлалының ажы-дышкынының соонда, келген-аттар боттарының ажил-ы-ниң аайы-биле чарлып алгаш, тузунда аалдаашкыннарны-ан. В.В. Володин, Ш.В. Кара-база ТР-ниң Чазааның өске-кежигүннери-биле Республи-ка №1 эмнелгезиниң коллекти-ви ажил-херекчи ужуражыл-кылган. Аңаа В.В. Володин камгалал адырынга хамаа-ныр РФ-тиң Чазааның Даргазы Путинниң идип үндүргени-дирилдиң, кадыкшылдың эки

шынары деп чаа төлөвилелдин дугайында чугааны чоруткан. Ук тө-лөвилел езугаар 2011-2012 чылдар дургузунда кадык камгалал ады-рының материал-техниктиг ханды-рылгазынче, чүгле федералдыг эвес, а регионнарның район чер-гелиг эмнелгелериниң капитал сеп-телгезинче 300 млрд. рубль акша-ландырышкын үндүрери көрдү-нүп турар. Ынчал кээрге ук төлө-вилелдин ачызында Россия Феде-рациязының бүгү кадык камгалал адырының материал-техниктиг баазаның чаартылгазы көрдү-ген. Ужуражылга үезинде В.В. Во-лодин эмчилерниң салган айтыр-гыларынга база харыылаар аргалыг болган. Ужуражылганың түңнелин-де В.В. Володин «Амыдыралдың, кадыкшылдың эки шынары» төлө-вилелди боттандыраарында респу-бликаның кадык камгалал адырынга көрдүнген 2 млн. рубль акша-хө-реңгилерни чөптүү-биле ажыг-лаары чугула, а ону тус чер чагы-рга органнары хандыраар ужурулуг дээрзин онзалал демдеглээш, ТР-ниң Чазааның удуртулгазынга ол талазы-биле улуг харыысалгалыг болурун сүмелээн.

Дараазында хүндүлүг аалчылар Кызылдың Орус культура төвүнүн ажыдышкынынга барган. Аңаа оларны орус улустуң чараш чаң-чылы езугаар хлеб, дус база хөг-лүг танцы-сам, ыры-шоор-биле ук-куп алган. Төптүн даштында дерит-тинген Подворье-лерниң ээлери театржыткан көргүзүлгелери аал-чыларга кончуг солун кылдыр ба-раалгаткан. Оларның хөглүг сал-дарынга аалчылар алзый, танцы-самынга база киришкен.

Төптүн ажыдышкынын чарлап тура, оон директору В.Н. Лапша-кова ол оран-саваны эде кылырын-га, чаартырынга деткимчени чедир-ген ТР-ниң Чазааның удуртулга-зынга база «Чаңгыс демниг Рос-сия» партияның төлээзи В.В. Во-лодинге улуу-биле четтиргенин иле-реткен. Төптүн кызыл кожаазын В.В. Володин, Ш.В. Кара-оол, В.Н. Тунев, В.Т. Ховалыг, В.Н. Лапша-

Спорткомплекстин кызыл кожаазын РФ-тиң Күрдумазының Даргазының ора-лакчызы В.В.Володин, ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол база Лориса Ооржак олар кескеннер.

кова олар байырлыг байдалга кес-кеннер. Келген аалчылар чаарттын-ган оран-саваже кирип, оң дерил-гезин онза сонургаан. Оон капи-тал септелгезинче республиканың бюджетинден барык 5 млн. рубль үндүртүнген турган. Маңаа төптүн «Октай», «Верейя» уругларның уран чүүл коллективтери база Би-чии көрүкчүлөр театры ажылдаар.

Орус культура төвүнүн соонда келген аалчылар И.Ярыгин аттыг спорткомплекстин чаарттыган оран-савазын сонургаары-биле ынаар чоруткан. Орук ора олар Кочетов кудумчунун амгы үеде септетинип турар кезээнге, РФ-тиң Пенсия фондузунун чоогунга доктааган. Аңаа В.В.Володин ук орук септелгезин чорудуп турар «Восток» КХН-ниң удуртукчузу С.В. Уюсов база ында ажылдап турарлар-биле ужуражып, оларның кылып турар ажылын үнелээн. Кызылдың оруктарын септээринче үндүрген турган 105 млн. рубльдин чөптүг шигээттинип турарын херек кырында көөр аргалыг бол-ганы дээш В.В.Володин орукчу-ларга четтиргенин илереткеш, ажылынга моон-даа соңгаар чедишкенин күзеп каан. База ол ышкаш Кызыл хоорай мэри В.Т. Ховалыгга ол келир чылгы бюд-жетти тургузуп тургаш, хоорайны-бажыңнар чаны кезек черлерин оруктарын септээринче 86 млн. рубльди үндүрүп бээр аргазын көөрүн аазаан.

Орукчулар-биле кыска ужура-жылга кылган соонда хүндүлүг аал-

чыларны И.Ярыгин аттыг спорт комплекзинче чалаан. Аңаа олар-ны спорткомплекстин чаарттыган оран-савазының ажыдышкынын үрдө манаан кызылчылар, спортка сонургалдылар адыш часкааш-кыннары-биле уткуп алган. Олар-ның аразында Европаның үш дак-пыр чемпиону, кыс улус аразында хостуг хүрешке делегейниң мөңгүн медалының эдилекчизи Лориса Ооржак. Спорткомплекстин ажы-дышкынын чарлап тура, ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол аңаа кыс улустуң Лориса Ооржак аттыг хүреш школазын ажыдар сорулгалын чыылганнар-га дың-наткан. РФ-тиң Күрдумазының Даргазының ора-лакчызы В.В. Во-лодин ук спорткомплексти, бас-сейини эде кылырынга деткимчени көргүскен «Чаңгыс демниг Рос-сия» партияның салышкыннары бир-ле дугаарында кижиниң амыр-тайбын чуртталгазын хандыраары-че угланганының дугайында бол-гаш шак бо спорткомплекстин ту-дуу ону дорту-биле бадыткап турар деп чугаалаан. Ол ышкаш ук спорткомплекстин чаартылгазын чорудар акшаландырышкынны үндүреринге улуг деткимчени көр-гүскен Сергей Күжүгетович Шой-гунун улуг ролун онзалал демдег-лээн. Кызыл хоорай мэри В.Т. Хо-валыг спорткомплексти туткан ту-дугжуларга өөрүп четтиргенин илереткен.

Келген аалчылар спортком-плекстин оран-савазында чаа ажыт-

тыган залдарны эргий кезээннер. Олар хостуг хүрештин, уран гим-настиканың, мага-бот кадыкшылдыг быжыглаарының залдарын, бас-кетбол ойнаар залды болгаш бас-сейини онза кичээнге-биле со-нуургаан. Зал бүрүзүнде аалчы-ларны чараш спортчу көргүзүлгелер манап турган. Уран гимнастика за-лынга спорттун ол хевириниң тре-нери Алена Удодтун бичии өөре-никчилери чараш көргүзүүн ба-раалгаткан. Хостуг хүреш залында республиканың уруглар спорт шко-лаларының өөреникчилери хүреш-тин аңгы-аңгы аргаларын көргүс-кен. Чаа туттунган бассейнге Крас-ноярск крайдан чалаттырган сугга эштир спортчулар бөлүүнүн дең эштининиң чараш көргүзүү чыыл-ганнарның улуг сонургалын хаа-ра туткан. Спорттун бо хевире рес-публикада амдыызында сайзыра-ваан, ынчалзажок бо амгы үениң негелделеринге дүүштүр кылдын-ган бассейниниң ажыттынганы оон Тывага сайзырап болурунун дорт барымдаазы болган. Удавас суг иштинге шак мындыг чараш көргү-зүлгелери республиканың бодунун спортчулары көргүзе бээр дээр-зинге бүзүрел улуг.

В.В.Володин «Кол редактор-лар клубунун» ажылынга кирип, журналистерниң хөй санныг айты-рыларынга солун, тода харыыны берген.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

Виталий ШАЙФУЛИНИҢ тырттырган чуруктары.

Орус культура төвүнүн ажыдышкынынга В.В.Володинни танцы-самче чалаан.

Республиканың №1 эмнелгезиниң коллективи-биле ужуражылга үезинде.

Валерия КОНГАР

ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮҢ-БИЛЕ, КЫЗЫЛ!

• Хоорай байырлалындан фоторепортаж

Эрткен дыштаныр хүннерде, малчыннар байырлалы Наадым-биле чергелештир сентябрь 18-те, найысылал Кызыл хоорайывыстың хүнү база болуп эрткен. Хоорай хүнүгө тураскааткан хөй оюнтоглаалыг спортчу болгаш культура-массалыг хемчеглерни эрттирген.

Эрткен неделяның төнчүзү байырлалдар-биле элбек болган. Республикавыстың көдээ ажил-агыйжы малчыннарывыстың улуг Наадым байырлалы Кызыл хоорайының төрүттүнген хүнү-биле каттышкан. Кандыг-даа байырлалды парад-чыскаал аян кирип, улам-на байырланчыг хөөн-биле кижилүүрүнүң сагыш-сеткилин долдурар. Бо удаада база кызылчыларның, албан организацияларның болгаш өөредилге албан черлериниң «Кызыл — кадыкшылдың девискээри» деп кыйгырыгыг чыскаалы болган. Аңаа найысылалдың яамаларының, албан черлериниң, дээди, эге болгаш ортумак профессионал өөредилге албан черлериниң коллективтери идепкейлиг киришкен.

Байырлал хүнү чеже-даа сооксумаар, булуттук хүн турза, чыылган чоннун бүгү кичээнгеи болгаш сагыш-сеткили Хоорай хүнүн демдеглээринче угланган болгаш, агаар-бойдусче-даа сагыш салбайн турлар. Тываның Национал музейиниң девискээринде, Ленин кудумчузунда, байырлал-чыскаалга киржири-биле коллективтер чыгып тур. Каас-чараш кеттинген шко-лачылар, студентилер эрткен-дүшкен чоннун сеткил-хөөнүн көдүрүп, ыры-шоорлуг ойнап-хөгөп, каткышимизиниң турлар. Коллектив бүрүзү бот-боттарындан ылгалып

Х.Д.Монгуш, В.Т.Ховалыг, В.Н.Тунев база Курагин районнуң баштыңы Д.Е.Дмитриев.

райның Төлээлекчилер палатазының төлээлери Кызыл хоорайының мэри В.Ховалыг, хоорай баштыңы В.Тунев, Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатазының даргазы Х.Монгуш олар чоруп орлар. Удуртукчуларының соондан мэрияның ажилдакчыларының колонназы уламчылаан. Олар дээрге найысылалдың сайзырап хөгжүүр ажил-ижин дүн-хүн чок күүседип турар ажилдакчылар-дыр.

Кадык амыдыралдың бир кол өзү — спорт болгаш күш-культура. «Спортчу Кызыл» деп аттыг колоннада Олимпийжи курлавырлар училищезиниң, элээди уруг-

ларның спортчу школазының база Кызыл хоорайының мэриязының Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң департаментизиниң коллективтери спортчу чараш хептерин кедип алган чоруп орлар. Байырлыг чыскаалдың колонналарындан «Төрүттүнген хүнү-биле,

Байырлалдың чаптанчыг дүрзү маадырлары

чыылган чон чыскаалдың колонналарын уткуп тур. База-ла башкарыкчының дыңзыг үнү коллектив бүрүзүн таныштырып, оон чедишкннерин болгаш бурунгаар көрүштүг сорулгазын дыңнадып турду.

Хоорай хүнүгө тураскааткан коллективтерниң байырлыг чыскаалы доозулган соонда, концерт-көргүзүлгүг кезээ эгелзэн. Концерти хоорайының «Найысылал» ансамбли ажиткан. Бөлүктүн артистери байырлалга аалчылар

литика талазы-биле департаментиниң коллективтери төлөтпүмүз рубль-биле шаңнаткан черни «Аныяк» өөредилге алгаш, 15 муң рубль шаңнаткан. А бирги черге Кызыл школа-гимназиязының кол төлөтпүг болуп, 20 муң рубль шаңнаткан. А ол ышкаш эң чии назылыг чыскаалдың чилери, Уруглар бажының лективтери, демдегледи, детк алган. Байырлалды доозу башкарыкчы «Төрүттүнген

«Бис кадык амыдырал дээш бис!»

Кызылывыс!», «Байырлалың-биле, хоорай!», «Бис сеңээ ынак бис, Кызыл!» дээн хоорайына ынакшылын илереткен чылыг сөстөр дыңналып тур.

Хоорайының төвү, Арат шөлүңге, чоокшулаан тудум, башкарыкчының колонналарны таныштырып, уткуп турар өткүт үнү чаңгыланып дыңналып тур. Чыскаалдың демниг «Ура-а-а!» дээн кыйгызы найысылалдың ужу-

бажында диңмиттелип турганы чадавас. Найысылалдың бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының болгаш өөредилге черлериниң хөй саныг коллективтериниң колонналары Арат шөлүнүн чанындан боттарының ээлчээнде тус-тузунда эрткен. Байырлыг чыскаал шимчээшкнин уламчылаан. Чылдан чылче парадка киржири-биле коллективтерниң немежи турары өөрүнчүг. А ол ышкаш чоннун идепкейи чыскаалдың шынарын экижидип турар.

Тываның 5 чылы аттыг стадионунда

болуп чедип келген Красноярск крайдан «Курагино» ансамблиниң артисттерин уткуп хүлээп алган. Чон бүрүзү бодунун езузу-биле хүлээп алышкынны кылган. Тыва езу-биле ыдыктыг ак кадакты аалчыларга сөңнээрге, олар бодунун ээлчээнде дустуг «Каравай» хлебти сунган. Амыр-менди солукан соонда, аалчылар боттарының хөгжүмүн бараалгаткан.

Байырлалдың концерт-көргүзүлгүг кезээ кончуг солун болгаш чараш болган. Бичи уругларның танцы-самы, аныяк ыраажыларның ыры-шоору база Тываның «Саян» ансамблиниң билдингир «Элдек шыңгырааш» деп танцызы улам-на каас-шинчини кириген.

Концерт адакталып турар үеде башкарыкчылар чыскаалдың түнелин үндүрүп, эң-не эки киришкени дээш шаңналдарны тыпсырын чарлады. Ушкү черге Кызыл хоорайының мэриязының социал по-

Кайгамчыктыг «Элдек шыңгырааш» танцы-самы.

биле, Кызыл!» деп байыр иишкени-биле дооскан. А бойдус база чылып, алды херелдерин чайыналдырып өөрткен.

Ай-кыс МАСПЫК-ОО тырттырган чуруктары.

Аалчыларның «Каравай» хлевин чооглап турары.

турар бир-ле көскү демдектиг. Олар хөй чүзүн өңнерлиг шарлар, туктар, лозуннарны, ленталарны чайып, кыйгырыг-девизтерин чугаалап, чыскаалга беленин көргүзүп турлар.

Эртенгениң 10 шак. Хоорай хүнүгө тураскааткан «Кызыл — кадыкшылдың девискээри» деп кыйгырыгыг чыскаал-парад Национал музейден Ленин кудумчузу-биле өрү Тываның 5 чылы аттыг стадионунче углай шимчеп үнүпкен. Коллективтерниң колонналары кадык амыдыралды агитациялаан лозуннарны туткан. Ында «Бис кадык амыдырал дээш бис!», «Келир үе — кадык амыдыралда!», «Алкоголь, наркоманияга — чок!» дээш, оон-даа өске бижимелдер бар.

Байырлыг чыскаалды Кызылдың № 15 школазының коллективтери Тываның болгаш Россияның туктарын тудуп алган баштап чорлар. Оларның соон дарый Кызыл хоо-

«Чалымы назын вальзы».

СПОРТКОМПЛЕКСТИ ЧААРТКАШ, АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕН

Кызылда Иван Ярыгин аттыг спорткомплекс долу чаартылга, сентябрь 17-де, катап ачылган. Спорткомплексиниң долузу-биле солуттунган, ханаларны бускаш, катап ол ышкыш бажыңны чер ашкыңинге удур быжыглаан. Бассейн кончуг чараш оон ханаларын ак-көк плиткалар-биле каастаан. Температуразын электрон таблода көргүзүп турар. Адаанда тайгыр эвес чылыдып турар плит-бассейнде эштин беш орук-Оларның орук бүрү-узуну 25 метр, сыык черде 1,5 метр, а ханы черде —

Спорткомплекске ол ышкыш уран гимнастика, спорттун хей кижилер ойнаар хевирлериниң залдары, массаж кылыр өрээл, Лориса Ооржактын хүреш залы, спортбар дээш, өске-даа өрээлдер бар.

Бо улуг спорт ордузун катап чаартырынга федералдыг бюджеттен 40 миллион рубльди 2009 чылдың төнчүзүндө алган турган. Ол дээрже Россияның өске-бир субъектинин үезинде шынгаздып албааны акша-хөрөңгү болган. Ынчан ол акшаны РФ-тин Спорт комитети эки ажылдыг деп санадып турар Тываже дарый шилчидип берген. Чүге дизе, Тыва Республика эрткен чылын эң-не шудургу ажылдап тургаш, Кызылда Тываның 5 чылы аттыг стадионну кыска хуу-

саада ажыгдалга дарый киригеш, федералдыг күүсекчи органның макталын алган турган.

Бо чайын ТывКУ-да база бир чаа спорткомплексиниң тудуп эгелзэн. Ол база амгы үениң негел-дезинге дүгжүп турар эштин бассейнин болур. Тыва Республика «Чаңгыс демниг Россия» политик-тиг партияның деткимчези-биле «Россияның дээди өөредилге черлеринге 500 эштин бассейнин» деп программаже киргеш, ону бир дугаар туттуруп эгелзэн 5 субъектинин санынче кирген.

Амгы үеде республика девискээринде туттунуп турар спортчу тудуглар ам-даа бар...

Бистиң корр.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУН тырттырган чуруу.

Бассейнде спортчу оюн-көргүзүг.

хүрешке Кызылга эртин маргылдааларны эрттирбескен. Кожууннар чергелиг маргылдааларга база бо-ла эр мен. Бо чоруп тургаш, ийи чылда тыва хүрешке шүгүрү билдинмес өске-даа көрүкчүлөр-дөмөй эскерип тур мен. Эе, кончуг шыырак тыва ныяк оолдарның көстүп. Оларның чамдыктары хүрештериниң янзы-бүрү ринге делегей, Европа чемпи-апарганнар. Чижээ, тыва кончуг шыырак хүрежи Начын Монгуш чоокта чаа хүрешке Пекинге эрткен егей оюннарынга тиилекчи РФ-тин Президентизи деветин хүлээп алышкы-жирип, байыр чедириш-

тай хаккаш, дүжүрдү-ле!

тан болгай. Им-чаяанныг база бир еге Сылдыс Монгуш көш-арның Улан-Удэ хоорайга эрткен делегей шуулга-ол хүрешке 70 килограмм нэилиг мөгелер аразынга төрзөн Тывазын алдар-Ол эрткен чылын Суг-Ак-ткен республика Наады-чүтен мөге Аяс Монгушту көрүкчүлөр сактыр. Улуг Аяс Монгуш бо чылгы хүрешпээнин баш бу-сагындырып каайн. Им-чылгы хүрежини-гени салган. Оларның ара-сураглыг Арзылаң, На-лер база хей болган. Чи-азын кончуг эки хүрежи Арзылаң мөге Сайын-Белек-ес-Хем (кожуун) бирги са-хенертен октадып алган. Майы кадырык деп чүве

дугаар салыглар үезинде Арзылаң мөгелери, бо ааның тиилекчизинге-лар деп санадып турган Монгуш биле Андрей-аза октадып алганнар. ертекти аныяк тыва мөге

Сонам Соян (Тес-Хем) маң-биле аткаар идип тургаш, октаан. Эрткен чылгы Наадымның тиилекчизи, Арзылаң мөге Эрес Кара-Салды кончуг шыырак Александр Хуурак октаан.

Бо чылгы Наадымга шүгүлүп болур турган Арзылаң мөгелер дөгере дөрткү салыгны ажып шы-давааны-биле база шүгүлүп болур хире аныяк мөге оолдарның күш-шыдалының болгаш белеткелиниң дең-дески кылдыр көстүп турганы-

кирген алды мөгеге На-чын мөге ат-тарны тып-сыр шийт-пирни Тыва-ның хүреш федерация-зы дарый хүлээп ал-ганын ста-дионга чар-лады.

Сес мө-гениң салыг-ла рында Сонам Соян Начын мөге Оланас Се-мис-оолду, Руслан Он-дар Эртине

Допуй-оолду, Седен-Очур Кара-Сал Сайдаш Монгушту, а Ким Седен-оол Начын мөге Сылдыс Монгушту октап алган.

Дөрт мөге артарга, Седен-Очур Кара-Сал Сонам Соянны, а Ким Се-ден-оол Руслан Ондарны октаан.

Бо чылгы Наадымның тулган тиилекчизи, а ынчал кээрге, бо чыл-гы республика чемпиону ат дээш Ким Седен-оол (18 хар чедир назы-лыг мөгелер аразында Наадымның 2 дакпыр тиилекчизи) биле Седен-

Сөөлгү салыг...

чылгы Наадымның тулган чемпи-ону атты чаалап алган. Шак ынчал-дыр тыва хүрешке сөөлгү ийи чыл-да республика чемпионнары сол-чуп турары бо.

Чаа чемпион С.-О. Кара-Салга «ВАЗ-07» марканың чаа чийк автомашиназын ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол, а үжүр-лешкен мөге Ким Седен-оолга улуг соодукчуна Наадымның хүн-дүлүг аалчызы, хостуг хүрешке делегейниң ийи дакпыр чемпиону,

ТР-ниң Чазааның Даргазы Ш.В.Кара-оол шүңгел мөге Седен-Очур Кара-Салга шаңнал автомашинаның дүлгүзүрүн тыпсып турары.

Очур Кара-Сал (мурнунда чылдар-да билдингир мөге, политик чораан П.С.Кара-Салдың оглу) хүрешкен. Салыг үр-даа болбаанда, С.-О. Ка-ра-Сал удурланыкчызын октап кааш, 256 улуг мөге аразына бо

ССРЭ-ниң болгаш РФ-тин алдар-лыг тренери Виктор Алексеев ты-выскан.

Дун-оол ШУЛУУНАЙ.

Ай-кыс МАСПЫК-ООЛДУН тырттырган чуруктары.

«Наадым-2010»

ЧЕМПИОН МАЛДАР

Республиканың Наадымнарын амгы үеде социал-экономиктиг хөгжүлдээнин талазы-биле мурнуку одуругда чоруп турар кожуннарга эрттирип эгелзэн соонда, сөөлгү ийи чылда Кызыл хоорайның чоогунда Тос-Булак деп черге малчыннарның кол байырлалының аът чарыштары эртпээн. Эрткен чылгы ниити эки көргүзүлгери-биле Кызыл кожун республикага тиилекчи болганын барымдаалааш, бо чылгы Наадым байырлалын оон девискээринге эрттирер деп шийтпир хүлээп алдынганы-биле Кызыл хоорайдан ырак эвес Тос-Булакка, мурнунда аът чарыштырар черге, катап-ла чарыштарны эрттирер арга тургустунуп келген. Ынчангаш аңаа солун аът чарыштарын көөр дээн улус сентябрь 17-де, аяс болгаш күскү чылыг хүнде, хөйү-биле чыгып келген. Ол үеде бо-ла черге Өглер хоорайыгажа база тургустунган турганын демдеглед каалы.

Наадымның бо чылгы аът чарыштарынга ниитизи-биле 400 мал киришкен. Ол дээрже, кожун-нар Наадымнарынга тиилекчи болган азы байзаже кирген (шаңналдыг черлерни ээлзэн) аъттар-дыр. Маңаа сөөлгү 15-20 чылдарда чер-черлерде аъттар чарыштары кончуг сайзырап турарын демдеглевес аргажок. Чамдык улус чарыш аъттарын соңгаарда тускай черлерден садып ап турар апарган. Чүге дизе, чамдык улуг маргылдааларның кол шаңналдары — чийк авто-мобильдер болуп турар апарганы.

Бо чылгы Наадым байырла-лының спортчу хемчеглериниң кол өззү болур — чарыш аъттарын салыглары база кончуг солун, чидиг демиселге эрткен. Шыырак аъттарның ээлери тиилелге иштинде идегеп турганы чугаажок. Ынчалза-даа эң-не чүгүрүк аът-тарның аразында база баштыңнар турар. Олар бо салыглар үезинде чайгаар-ла илереп келген.

Бо чылгы чарыштарда мурну-да чылдарда салыглардан онза-ланып турар ийи чүүл бар. Би-рээде, аъттарны узун хемчээлге — 40 километрге катап-ла салганы болуп турар. Аът спортунга ынак-тар ындыг узун хемчээлди 20 ажыг километрге каш чыл бурунгаар солаанын сактыр.

(Уланчызы 6-гы арында).

САЛЫМ-ЧАЯННЫГЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

«Шын» солунга хөй чылдарда ажылдаан, хөйге билдингир хоочун журналист Мижит-оол Мын-мырович Саая бистин аравыска чораан болза, сентябрь 20-де 70 харлаар турган ийик...

Мижит-оол Мынмырович Саая 1940 чылдың сентябрь 20-де Мөңгүн-Тайга кожуунун Мугур-Аксы суурга төрүттүнгөн. Ол бүгү Тывада билдингир, ат-сурагы Саая алышкылар — композитор Бюрбе, чуркучу Сарыг-оол, эртемден-башкы Хеймер-оол оларның бирээзи болур. Бичизинден-не мал бажы дозуп, хан-төрөл улузунун аразына эрес-кежээ оол болуп, өзүп до-руккан. «Мижит дунмам чүвени билир, шору эр апаргаш-ла, кончуг сонургак, чаа үнген солун-сеткүүл, ном-дептер көргөндө кижиле амыратпас: «Мында чүнү бижип кааныл?», «Бо кым деп кижилерил?» деп айтыртынар, оон: «Номчуп беринерем» — дээш-ле баар, сонургаан чүүлүн билип албаан шаанда черле салдымас кижиле болгай» — деп, акызы Бюрбе Мынмырович сактып чугаалаар.

Мижит-оол Мынмырович Мугур-Аксының чеди чыл школазын тергип эки дооскаш, Бай-Тайга ко-жуунга улаштыр өөренири-биле үжөн ийи илчирбелги Саадак, хая-ти-биле чүткүп үнер Теректиг-Ба-жы, козургай-кара хорумнуг Сыын-Баштыг арттарны ажыр, Каргы, Дүмзе, Тоолайлыг, Чинге-Каыт, Шуй хемнерни кежир каш катап аай-дедир акы-дунмалары, эш-өөрү-биле чадаг кылаштыгып тур-гаш, Бай-Тал ортумак школазын 1958 чылда дооскан. Чаа школа дооскан бичи оолдун күш-ажылчы намдары Тожудан эгелзэн. Ол шко-ланы эки демдектерлиг, быжыг билгилг дооскан болгаш Ий 8 чыл школазынга эге класс башкызы бо-луп ажылдаш, 1959 чылда Кызыл-дың күрүнениң педагогика инсти-тудунун физика-математика фа-культетинче өөренип кирген. 1964 чылда институтту чедишкенин дооскаш, аныяк башкы өзүп ора-салгалды өөрөдир, кижизидер буянныг ажылче шымныгып кирип, Саглы 8 чыл школазынга ажыл-даан. Дараазында 1965-1973 чыл-дарда Мугур-Аксы ортумак школа-зынга башкылап, Мөңгүн-Тайга райкүүскамунун улус өөрөдиге килдизиниң эргелекчизинге ажыл-дап турган.

Мижит-оол Мынмырович амы-дыралының аайы-биле 1973 чылда

Кызылга көжүп келгеш, черле журналист ажылга сонургалдыг, ындындан-на чечен-мерген, сөскүр-домаккыр салым-чаянныг болгаш, республиканың «Шын» солунунга корреспондент болуп ажылдай берген. «Шынга» ол ниитизи-биле 25 чыл иштинде корреспондент, килдис эргелекчизи, харысал-галыг секретарь, кол редакторнун оралакчызы бооп ажылдаш, тыва парлаганы хөгжүдеринге улуг үлүг-хуузу киригеннериниң бирээзи болган. Мижит-оол Мынмырович парлаг шугумунга ажылдап тур-гаш, бодун бедик мергежилдиг, арга-дуржулгалыг журналист, шы-рак очулдурукчу кылдыр көргүскен. Тыва Республиканың Чазааның болгаш өске-даа күрүне албан черлериниң доктаал-шиитпирлерин, хоойлуларны шынарлыг очулдуруп, чазак-чагырга черлериниң ажил-чорудулгазынга, республиканың социал-экономиктиг хөгжүлде-зинге, оон хүн бүрүдө ажил-амы-дыралыга хамаарышкан мате-риалдарны, шын медээлерни чонга үе-шаанда чедирер дээш уйгу-дыш чок ажылдап, бижитинип-ле чораа-ны хөөредиг эвес. Ол Тыва Респу-бликаның сөөлгү Конституцияларын тыва дылче очулдурган бөлүк очул-дурукчуларның бирээзи база болур. «20 чүс чылда Тываның шылгараң-гай кижилери» деп күрүне номун белеткээрине база ол номче кир-геннерге тыпсыр тускай «Алдын

шынзылга бижиктерни» кылырынга база ол иделкейлиг киришкен.

Мижит-оол Мынмырович хүндү-лүг дыштанылгаже үнзе-даа, «Эне сөзү», «Тываның аныяктары», «Ты-ва Республика» солуннарынга ажылдап, аныяк журналистерге бодунун байлак арга-дуржулгалын дамчыдып, оларның дагдыныкчызы болуп келген. Хостуг үезинде дача-зынга ногаа, кат-чимис өстүрүп, шыдыраа ойнаары-биле черге-лештир И.Калашниковтун «Каргыш-тыг чылдар» деп төөгүлүг романын тыва дылче очулдурга, «Чингис-Хаан» деп ат-биле аңгы ном кыл-дыр үндүргеш, номчукчуларның бедик үнелелин алган.

Тыва Республикага парлаганы хөгжүдеринге кириген улуг үлүг-хуузу база хөй чылдарда ак сет-килдиг, үре-түннелдиг ажылы дээш Мижит-оол Мынмырович Сааяга «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» деп хүндүлүг атты тывыскан. Оон аңгыда ол Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунун, ТР-ниң Парлагга бол-гаш информация талазы-биле күрүне комитетиниң, ССРЭ-ниң болгаш Россияның Журналистер Эвилелдериниң Хүндүлел бижик-териниң, «Парлаганың тергини» хөрек демдээниң эдилекчизи чо-раан.

Мижит-оол Мынмырович салым-чаянныгы аайы-биле шилип алганы журналист мергежилинге бердинген, шынчы болуп арткан тыва журналистерниң бирээзи бо-лур. М.М. Сааяның тыва журналис-тикага, парлагга, ылаңгыя очулга ажылынга, кириген үлүү улуг, оон байлак арга-дуржулгалы аныяк эш-өөрүнге үлөгер-чижек бооп чоруур. Ол бистин аравыска чораан болза, чогаадыкчы ажылынга оон-даа хөйүнү кылыр турган.

Хөй чылдарда ажылдап чо-рааны «Шын» солунун 85 харлаан юбилейлиг чылында 70 харлаар турган оожум-топтук, мөзү-бүдүш-түг, салым-чаянныг журналист акым Мижит-оол Мынмырович Сааяны журналист эш-өөрү, дун-малары «аажок кижизиг, биче сеткилдиг, эш-өөрүрек, сеткили ак, хүндүлээчел, дузааргак, сагыш човаачал, эвилел-ээлдик, арга-сү-мелиг кижиле» деп сактып, чугаала-жып турары дээр-ле, оон чырык адынга хүндүткел, мөгейг-дир.

**Адыгы Саая,
Россияның Журналистер
Эвилелиниң кижигүнү.**

«Наадым-2010»

ЧЕМПИОН МАЛДАР

(Уланчызы. Эгези 3-кү арында).

Ийи дугаар чаа кирилде — аскыр аъттар аразында 20 кило-метрге чарыш болур. Бо хемчээлге чижилгелиг чарыштарны кожуун-нарга мурнунда чылдарда эртипир турган-даа болза, республика Наа-дымында бо чылын бир дугаар ор-ганизастан турар. Аскыр аъттарның «Наадым-2010»-нун тиелекчизи — **Чөөн-Хемчик кожуундан Семен Ондарның** ады болган.

20 километр хемчээлге аныяк аъттар аразына чарышка **Бай-Тайгадан Альберт Иргиттин** ады эрткен.

Аныяк чоруктуг аъттарның 10 километрге чарыжына **Улуг-Хем-ден Шолбан Санчат-оолдун** ады бирги черни ээлзэн.

Челер аъттарның 15 километрге чарыжына **Чөөн-Хемчик кожуун-дан Евгений Кууларның** ады эрткен.

Ол-ла хире хемчээлге чыраа аъттар чарыжына база-ла **Чөөн-Хемчиктен Вячеслав Монгуштун** ады эртип келген.

Наадым байырлалының эң кол аът чарыжы 40 километр хемчээлге эрткен. Аңаа узак маңыг 156 аът киришкен. Бо хемчээлге «Наадым-2010»-нун ээзи болур Кызыл ко-жууннун **Кур-Чер сумуздун Мergen Монгуштун** (мунукчузу Эчис Саая) Калчан-Кара ады эрт-кен. Бо аъттын онзагай талазы — Наадымнарның кол чарыштарына беш чыл улаштыр эрткеш (тиилээш), ээзинге беш дугаар чиик «ВА3-07»

автомашинаны чаалап бергени болур. Кажан оон ээзин сентябрь 18-те Кызылда Тываның 5 чылы аттыг стадионга тыва хүреш үезинде шаңнааш, эң чүгүрүк аътты шөлдү долгандыр маңадып турда, улус Калчан-Караның чаражын магадап көрүп турган.

Тываның Аът спортунун феде-рациязы кожууннарның чарыш аъттарының бо чылгы эки көргүзү-глерин түннээш, Чөөн-Хемчик ко-жууннун аът федерациязы тиелекчи деп чарлаан. Бо федерация 70 сан-биле Тываның Аът федерациязы-ның шилчип чоруур кубогун чаалап алган. Ийги черге Кызыл кожуун (51 сан-биле), а үшкү черге Улуг-Хем кожуун (32 сан-биле) төлөптиг болган.

Бөмбүрзектиң судалы

Демократияның шылгалдазы

Россияның Президентизи Дмит-рий Медведев Ярославльга болган шуулганга демократтыг кандыг-даа ниитилелге беш шынар турарын са-налдаан, ол шынарларның шуп-тузунга Россия бүрүнү-биле дүүш-пес-даа болза, дөмей-ле демо-краттыг чурт болуп турар дээрзин демдеглээн.

Муң харлаан Ярославльга деле-гейиниң эксперт ниитилелжилгезиниң аажок улуг ийги ужуражылгазы болган. Бир чыл бурунгаар маңаа делегейниң 18 чурттарының 500 эксперттери чыылгаш, амгы үениң күрүнениң болгаш айыыл чок чо-руктуң айтырыгларын чугаалажып турганнар. Ийги бо ужуражылга делегейниң политиктиг шуулганы болуп, мурнунда эгелзэн санал-онал солчулгалын уламчылаан.

Бүгү демократтыг адырларны хаара тудар болгаш шуулганын ат-алдарын бедик тудары-биле Яро-славльге аңгы-аңгы диптерниң чурттарының удуртукчуларын чалаан. Европаның демократиязын төлээлеп, Италияның чазаның дар-газы Сильвио Берлускони, Азиядан мурнуу Кореяның президентизи Ли Мен Бак келген. Ол ийи диптиң география талазы-биле төвүн Россияның Президентизи Дмитрий Медведев төлээлээн.

Терроризмге хамаарыштыр айтырыг кол черни ээлзэн. Влади-кавказка болган террорисчи чазыл-дырышкынны аңаа демдеглеп, аңаа амы-тынындан чарылганнарга минута дургузунда сактышкын езулалын кылганнар. Бо дугайында айтырыга доктаап тура, Дмитрий Медведев терроризмниң кандыг-даа хевирге тыптып кээри демо-кратияның шылгалдазы-дыр деп чугаалаан. «Демократия болза, бистин чуртувуста миллион-мил-лион кижилерни, делегейде мил-лиард-миллиард кижилерни яды-түренги болгаш дарлаткан чоруктан уштуп шыдаар—деп, Россияның Баштыкчызы медеглээн.— Ынчан-гаш бистин чуртувустун даштыкы политиказының бир улаганышкыны — демократияның стандарттарын хөй-ле чурттарның сагырын чедип алыры».

Үш деңгелдиг системаны тургускан

Россия болгаш АКШ ракетага удур камгалалдың (РУК-тун) айты-рыгларының талазы-биле кады ажылдажылганың үш деңгелдиг системазын тургузуп турарының дугайын Россияның камгалал сайы-ды Анатолий Сердюков чугаалаан, аңаа эксперттер, Кол штабтарның начальниктери болгаш камгалал сайыттары кирер. Кандыг деңгел-дерил дээр-ле, биргизи — эксперт кылыр ажылчын бөлүк деп, ол тайылбырлаан. Олар бо айтырыг талазы-биле тодаргай шиитпир-лерни хүлээп ап шыдавайн барза, ону Кол штабтарның начальникте-ринче дамчыдар. Аңаа база шиит-пирлээр, дугуржуп шыдаттынмайн барган айтырыг турар болза, ону сайыттар деңгелинче үндүрер.

«РУК-тун айтырыгларын мын-дыг байдалга шиитпирлээш чогу-чалыг түннелди чедип алыр боор бис—деп, Сердюков чугаалаан.—Бо үш деңгелдин дугуржуп чадап каан чүүлдери туруп кээр болза, ону шиитпирлээр кылдыр чурттарның президентилеринче үндүрер, аңаа политиктиг шиитпир хүлээп алды-нар».

Франция турлагларны кылып тура

Франция бодунун азынче чөпшээрел чок келген кижилерниң турары кандыг-даа сөөк-язылыг бол-чокка узуткап турар деп, нениң президентизи Нико-кози Европа Чөвүлелиниң жылгазынга чугаалаан. О иштинде цыганнарны чурт-дүрер ажил уламчылап тур-Президентиниң бо линге юстицияның кижиле-риниң талазы-биле евро-сары Виван Рединг ажи-кижилерни сөөк-язы бары-чурттан үндүр шөлүр бары элдептиг-дир, деле-ийги дайынында ындыг болуп турган деп медег-медеглелди Франция Па-хөделиишкениннин наци-репрессияларына ден-деп хомуудаан.

Европа комиссиязы-тыңы Жозе Мануэл Барро-сун еврокомиссарын бүр-деткээн. Ол ужуражылга-биле Брюссельдин ара-чөрүлдээ-биле доозулган.

Ам база майык ужуга берген

2008 чылдың декабры-тааш-биле холбашкан төгү-уламчылаан. Ынчан АКШ-зидентизи Дж. Бушче 30 Ирак журналисти, багыт бээ-биле сөглевешаан, май-шывадалкан. Эрткен субба-цияның чазаның даргазы Папандреунун арыныга ба-ындыг идик дээр часка-аныяк кижиле идик окта-Грек удуртукчузе назын-берген эмчи шывадалкан. Ол дээр-ле Салоники хоор-чурттакчызы болган.

Ол хоорайга делегей де-зин Папандреу ажыдып тур-дыг таварылга болган. Ча-газы дашкаар үнүп келген чоогунда полицияның дү-алган кижилериниң аразы-ган, агарыксай берген чаа-көстүктүг кижиле идин ушта-ган. Оон дораан-на ол кижиле таажын чазак даргазының углай октап четтигипкен. Ы-даа идик аңаа дегбейн Папандреунун камгалак-каш-ла секунда дургузунда-такчыны» тудуп алгаш, ужу-болуп турган черден кончу-ырады бергеннер, Грецияны каналдарының «хараалыг» бээринден сезингеннер.

Туттуруп алган ол кижиле даргазынче углай элзэн ма-гай сөстөрнү» алгырып четти-оон башкы мергежилдиг ог-рылда соонда ажылга ки-чадап турары эрге-чагырга-буруузу деп кускуннаан. О-рылга каш-ла шак болганда-синиң эфиринге үнүп келген.

Элдептиг чүве чүл дээр-никиниң чурттакчызын ол дээш оон-биле кады чорав-биле иелдирзин тудуп хор-даа, тус черниң полициязы-лишккенде кем-херек үүт-кининиң составы чок деп-Ынчангаш ийи шак эрткен-кыларны салыпканнар. Бу-октапкан студент шиитпир-эмчи актыг үнген.

«Российская газета»-нун болгаш ИТАР-ТАСС-тилинниң материалдары

(ырдан).

Кара-оол ЛАПЧАА.
(Уланчылыг).

Аптека пунктузу ажыттыңан

ЧОННУҢ КҮЗЕЛИ БҮТКЕН

Байырлыг болушкун болур деп билгенгиз агаар-бойдус ол хүн кончуг аяс болгаш чылыг болган. Соок хүннерин соонда, чагыг езугаар ышкаш, хүннүң херелдери чер кырын бүрүнү-биле чылыдыр шонуп турган. Сумунуң чагырга бажынының бир чартыын өңгүр, каас-чараш шарлар-биле каастап шимзэн. Аптека пунктузу ол. Даш-тында адресин болгаш ажылдаар шагының чурумун кончуг шевергин кылдыр кылгаш аскан. А кирер эжинде байырлыг кызыл кожаа кылаңайнып киискип тур.

Байырлыг ажыдышкынга Кадык камгалал яамызының төлээзи А.С.Артык-оол сөс алган. Ол Кадык камгалал яамызының сайыды Ш.Х.Хопуяның байыр чедириш-кинниг бижин чылган чонга номчуп таныштырган. База ол ышкаш сумунуң чонунга база аптека пунктузунуң директору Елена Сүгдүр-ооловна Сукпак сумузуңуң суму чагырга даргазының социал-политика талазы-биле оралакчызы Л.А.Ондар байыр чедиргеш, сумунуң чагырга черинин мурнундан ТР-ниң Чазанга-болгаш ТР-ниң Кадык камгалал яамызынга аптека дугайында чидиг айтырыгны шийтирилээринге дуза-деткимче көргүскени дээш четтиргенин илереткен.

Байыр чедиришкinnerинин соонда байырлалдың чугула кезээ эгелзэн. Чаа аптека пунктузунуң эжин ажыдары-биле Кадык камгалал яамызының төлээзи А.С.Артык-оол болгаш суму чагырыкчызы А.Х.Монгуш кызыл кожааны йөрээл сөстери-биле кескен. Аптеканың директору Е.С.Хууракай келген аалчылар болгаш

Сентябрь 15-те Кызыл кожуунуң Сукпак сумузуңа «Эн-чая» КХН-ниң аптека пунктузунуң байырлыг ажыдышкыны болуп эркен. Ук байырлалга ТР-ниң Кадык камгалал яамызының мурнундан төлээ Алексей Сундеевич Артык-оол байыр чедирип, аптека пунктузун ажыткан. Ол ышкаш Сукпак сумузуңуң чагырга даргазы Алефтина Хеймер-ооловна Монгуштуң удуртулгасы-биле чагырга чериниң төлээлери болгаш сумунуң чурттакчы чону киришкен.

чонну аптека пунктузунуң иштинче киреринче чалаан.

Елена Сүгдүр-ооловна Хууракай Алтайның эмчи институтунуң фармацевт факультетин доозуп, провизор деп мергежилди алган.

Ол эртемниң аайы-биле эге базымнарын Бай-Хаак суурдан эгелзэн. Аңаа аптека пунктузунга ажылдап турган. Ам амыдыралының аайы-биле Сукпак сумузуңуң көжүп келгеш, аптека пунктузун ажыдып ал турары бо. Аптеканың фармацевт-садыгызын Чойгана Ооржак-овна Норбу дээр. Ол бир дугаар садып алыкчыларын дораан хүлээп эгелей берген.

Аптека пунктузунуң байырлыг ажыдышкынынга келген чон улуг өөрүшкү-биле хөй чылдар дургузунда шийтирилген-мейн турган айтырыгның бүткени-биле четтиргенин илереткен.

Л.С.Сарыглар, кижизидикчи башкы: «Бо байырлал бистин сумунуң чурттакчыларынга канчаар-даа аажок улуг өөрүшкү-дүр. Ол дээш ТР-ниң Чазанга өөрүп четтирип турар бис. Чүге дизе суму-вуска хөй чылдар дургузунда бо айтырыг берге айтырыгларның бирээзи турган. Эмнер дээрге чуртталгавыска чугула херек чүүлдер-дир. Аарып-ажаш, эмнер садып алыры-биле хоорай кирер турган бис. Улуг-даа назылыглар, чаш ажы-төлдүг иелер-даа албан-биле хоорай кирер турдус. Ол дээрге дыка берге болгаш эпчок байдал турган. Ам бо аптека пунктузун ажыдып турары дээрге суму чагырга даргазының ачызы

база бар деп бодап турар бис. Чонга эки байдал тургустунуп турары дээрге-ле ажыл чоруп турары ол. Мында чугула херек эмнер бардыр, чагыг езугаар база ажылдаар бис диди. Ынчангаш чурттакчы

Суму чагырга даргазы А.Х.Монгуш кызыл кожааны кезип турары.

чоннуң мурнундан четтиргенивис илередип тур бис».

И.А.Светлакова, библиотекарь: «Чаңгыс чер-чурттуумнуң сөстеринге каттыжып тур мен. Суурувус улуг, кижжи саны база хөй. Хоорай ырак эвес-даа болза, чүгле эмнер садып алыр дээш хоорай кирери дээрге дыка улуг ажыл-дыр. Кижиниң «алдын үезиниң» дыка хөй кезээ чарыгаттынар. Ынчангаш биске мындыг чугула херек аптека пунктузун ажытканы дээш улуу-биле өөрүп четтирип тур бис».

Чоннуң күзели бүткен. Чаа аптека пунктузун кирген чон ооң ажылдакчыларынга үүле-херээ бүдүп чогул турзун, садып алыкчылары үзүлбес болзун деп йөрээлдери-биле херек эмнерни садып ал турган.

Валерия КОНГАР.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

СОНУУРГАҢАР: социологтуг шинч.

ЭРГЕ-ЧАГЫРГА БОЛГА
НИИТИЛЕЛ: СОҢГУЛДА
БҮДҮҮЗҮНДЕ

Бо чылдың август төнчүзүндө сентябрь эгези «Хөй-ниитиниң саналы» фонд (Москва хоорай) Дээди Хуралының соңгулдаларының бүдүүзүндө ниитилел-политиктиг байдалды болгаш соңгулдаларга киржип турар политиктиг партия хамаарыштыр хөй-ниитиниң саналын өөренип көрүп биле социологтуг шинчилелдер кылып чоруткан. Эрга органнының ажылынга болгаш чамдык партияларның болгаш күрүне ажылдакчыларын чорудулгазынга хамаарыштыр Тываның хөй-ни хамаарылгазын база фондунуң социологтары ил

Республикада тургустунуп турар байдалга таарзынып база таарзынмай турар кижилерниң саны берген айтырыгларга харыыларның түңнелин езугаар барык дең болган — 49 болгаш 40 хуу, арткан өске хуулар дээрге, маңаа хамаарыштыр кандыг-даа харыы бербээн кижилерни болур. Ындыг турбуже харыылааннарның 54 хуузу республикада байдал ниитизи-биле экижип турарын айтыпкан, экижизээн-даа, баксыраваан-даа дээр кижилерниң саны 34 хуу болган, баксыраан деп харыылааннар — 9 хуу, артканнар кандыг-даа огулуг харыы бербээн.

Эрге-чагыргага чоннуң хамаарылгазы кандыгыл деп айтырарга, «ниитизи-биле чогулгалыг» деп турар. Ынчангаш ол эки-даа, багай-даа түңнел эвес, а факт-тыр. Ол ниитилелде элзэн турум чорукту бадыйткап турары деп билир апаар. Ол турум чорукка эрге-чагырганың күсөкчи органының удуртукчузу, ТР-ниң Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оолдуң салышкыны улуг деп айтырыгга харыылааннарның 65 хуузу ынчаар демдеглзэн.

А Улуг Хуралдың Хоойлужу-дуга органының ажыл-чорудулгазын айтырыгга харыылааннарның 38 хуузу «багай» деп харыылаан, 22 хуузу «эки» дээн, ооң ажылының дугайында чүнү-даа билбезин харыылааннарның 25 хуузу айтыпкан. Арткан 14 хуузу харыылап шыдаваан. Бо дээрге депутат корпусунуң ажылынга «багай» деп демдек дээрзи билдингир.

«Республиканың Баштыңын солур бе?» деп айтырыгны база салган турган. Харыылааннарның 72 хуузу Шолбан Кара-оол ол албан-дужаалынга артарга эки дээн, 19 хире хуузу чаа кижжи херек ди-

ген, он хуузу харыылап бо чүнү көргүзүп турар. Ш. Кара-оолдуң ат-ал ортузунда баткан деп парлалгада чүүлдерниң деп чүүлду бадыйткап Социологтуг шинчилелден келген, кымдан-даа пас эксперттерниң кылдырмаалаар болза, Кожу кижилерниң мегелеп турар оларның бижээн чүүлде бүзүревейн турар деп бадыйткап турар.

Республикада политияларга чоннуң хамаарыштыр, харыылаан хуузу «Чаңгыс демниг Рооң удуртукчуларының лериниң ажылының идеп демдегеп турар, 28 хуу, даа партияның ажыл-чор эскербээнин чугаалаан, харыылаарындан даа «Чөптүг Россияның» а дулгазын харыылааннар хуузу демдеглзэн, а РФКП-ни—2-2 хуузу, өскелерниң ажыл-чорудулга даа үнелевзэн.

Кылдырган социолог-лелдин анализин кылы ниитизи-биле республика такчы чону республикада ды чогулгалыг деп санал Чазаның Даргазы Ш.В. Кара-оолдуң удуртуканы күсөкчи органының ажыл-чорудулгазын леп турары илден. «Чаңгыс Россия» партиязының ту республикада эң быжыг марылдаа чок.

Кара-кыс АР. политолог, Тыва Республиканың хөй-ниити каттыкыннар чөвүлелиниң э

ДЫҢНАДЫГ

Тес-Хем кожуун чагыргазының муниципалдыг өнчү бол харылзааларының талазы-биле килдизинче Россия Федерация хамаатызы Омак Херелович Балдыржаадан чурттакчылыг чорукту чуртталга бажыңнарын тударын көргөн көдээ ажыл-чорудунуң черлеринден Тыва Республика, Тес-Хем кожуун, Шуурма «Даргалыг-Хем» деп черден 300 дөрбелчин метр, «Ортаа Ба» деп черден 500 дөрбелчин метр, «Алды Баян-Кол» деп чер дөрбелчин метр ниити шөлү 1300 дөрбелчин метр чер участ чуртталга бажыңын тудуп алыры-биле 49 чыл хуусаада а бээрин дилзэн билдиришкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужу-дуга езугаар бо дың парлаан хүнден эгелеп 30 хонук дургузунда Тес-Хем чагыргазының муниципалдыг өнчү болгаш чер харылзаал талазы-биле килдизи бижимел билдиришкinnerин бол билдиришкинге удурланышкынынарны хүлээп алыр.

«Энергострой» КХН

Кызыл хоорайның «Энергетиктер» микрорайонунда 11 дугаар бажында чаа 30 квартиралыг, чурттаарынга аажок таарымчалыг квартираларны садып тур.

1 өрээлдиг квартира — 44 дөрбелчин метр; 2 өрээлдиг квартира — 72 дөрбелчин метр.

Соңгаларын пластиктен кылган. Чылыг дамчыдылгасын, изиг болгаш соок сугларны квартиралар аайы-биле санап турар.

Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 2а, телефоннары: 4-85-29.

Мобиль телефоннар: 8-923-268-9073, 8-905-920-4101.

БОДУНУҢ КВАРТИРАЗЫ БОЛУР!

«Ипотека агентилели» ААН болгаш Россияның Ажаалга банкызын дамчыштыр ипотека чээлизин берип турар.

Юбилейге
тураскааткан
хүреш

Тыва Республиканың хоочун мөгези Каң-оол Бадыевич Карасалдың 60 харлаан юбилейинге тураскааткан 45 хардан өрү назылыг хоочун мөгелерниң хүрежи Чаданага октябрь 2-де 12.00 шакта болур.

Аңаа киржир хоочуннарның озал чок келирин чарлап тур. Төрелдери, ажы-төлү.

ШЫН

Индекс 667000.

Кызыл хоорай,

Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазан. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 2-01-35, редакторунуң оралакчызы — 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдиз — 2-18-10, культура, өөрөдиге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдээ ажыл-агый — 2-17-09, окулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катал үнер. Хемээли парлаан 2 ама.

Тираж 7610. Чагыг 112. Номерни парлаггаже дужааганы: график

езугаар — 21,00, херек кырында — 20,00.

АГАР САНЫБЫС: № 40703810900000000000 ОАО НКО «Тыва» Кызыл ИНН — 1701008465; корр. сч. 301018107000000000740 БИК 0483

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылгас массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солуну чылдың май 14-те эде бүрүткэн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730. ТР-ниң «Тываполиграф» Курунениң унитарлыг бүдүрүлгезинге па (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бода редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыганын са болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар бо харыылаар.